

Thomas Saintourens

MAESTRO

pátrání po hudbě z koncentračních táborů

Thomas Saintourens

MAESTRO

pátrání po hudbě z koncentračních táborů

Thomas Saintourens

Le Maestro

À la recherche de la musique des camps

translation © Hana Bělíková
copyright © Editions Stock, 2012

ISBN

978-80-7511-114-2 (Volvox Globator)

978-80-87912-21-8 (Ústav pro studium totalitních režimů)

978-80-7511-115-9 (epub)

978-80-7511-116-6 (pdf)

Dílo bylo vydáno pod vedením Philippa Broussarda

Abychom čtenářům umožnili spojit četbu s poslechem, doporučujeme najít si ukázky z nejvýznamnějších děl na následující internetové stránce: www.ilmc.it

Všech 24 dílů encyklopedie KZ Musik je k dispozici na internetové stránce hudebního vydavatele Musikstrasse (www.musikstrasse.it).

Barletta, 9. července 2011

Tak, a jsme tady. Via dell'Industria, Barletta, Itálie.

Úplně na jihu, v samém srdci Apulie.

Ulice je plná továren a skladišť, asfaltová stezka, která nikam nevede. Mezzogiorno, oblast poledního slunce, obsazená výrobními halami, pláž bez slunečníků, na které jižní vítr scirocco pálí kůži na troud a rozhání jedovatě šedé mraky a zápach z tavíren kovů. Rozpálený asfalt se lepí na podrážky jako vyžvýkaná žvýkačka. A přitom jen pět set metrů odtud směrem na sever jsou v oknech květiny, na ulicích skútry a kolem život.

Pokud jedete z centra, je potřeba třikrát odbočit, než se dostanete na via dell'Industria. Projedete kolem obchodního centra Mongolfiera, městského korábu, nad kterým se klene zelená plastová vzducholod'. Pak objedete betonárnu, kterou rez prožrala až do základu. Za křovisky a olivovníky schovává vysoký násep železnici, vedoucí směrem do Bari.

Není to cesta pro pěší – místo chodníků jsou tu jen krajnice z oblázků. Budovy mají nanejvýš dvě patra a jsou chráněné automatickými bránami. Číslo 93 je betonová krychle, vystavěná symetricky kolem bílého schodiště, které střeží socha Ježíše v životní velikosti.

Z balkónu zaznívá hudba. Tóny piana se sypou po schodišti a horská dráha arpeggia téměř překrývá zpěv cikád. Ze stínu se vynoří vlčák, s hrudníkem hrdě vypnutým výstražně cení zuby. Zpod zaparkovaných aut se vyplíží smečka kříženců, kteří se jako na povel zastaví pod schodištěm.

Přece jen by chtěli vystoupat nahoru, následovat tóny.

Byt, do kterého míříme, je ponořený v polostínu poledního žáru. Je tu těsno a vzduch snad ještě dusnější než venku. Kupředu to jde ztuha, jako kdybychom byli pod mořem – spánky v kleštích, nohy a ruce jako z oliva. Z interiéru číší askeze a jednoduchost. Stěny jsou bílé a nábytek ze surového dřeva.

Hudba přichází až ze samého konce bytu, z místnosti zavalené papíry, složkami a disky. Podél zdi stojí tři školní lavice. Na první leží kroužkový blok a nádoba s tužkami. Na druhé je počítač a tiskárna. Na třetí laptop. Všude kolem jsou stohy CD, vinylových desek na 45 otáček, kazet. Také jsou tu dva klavíry – jedno důstojné poloviční křídlo, schované snad pod tisíci partiturami, a jeden elektrický nástroj japonské výroby. Obří ruce připomínající sklípky hrubě dopadají na jeho jemné klávesy. Upocený klavírista hraje a na nose se mu třpytí černé brýle. Jeho vlnité vlasy se potem lesknou a připomínají tak napomádované účesy koncertních mistrů z dřívějšíka. Modrá košile je v podpaží promáčená, rukávy vyhrnuté vysoko nad zápěstí.

Hraje, avšak jeho myšlenky jsou jinde, rozhodně ne v Barlettě.

Za ním stojí rezonanční skříň z polic, na kterých se vrší krabice s partiturami. Na nálepkách čteme: Praha, Berlín, Brno. A dál: Goué, Kropinski, Ullmann. Na vrchní polici: Terezín, Dachau, Auschwitz.

Už dvacet let nehraje Francesco Lotoro ani Mozarta, ani Chopina. Zamířil dál, možná až příliš daleko, a upnul se na jediné poslání: přivést znovu k životu „hudbu táborů“, kterou více či méně potají skládali vězni různého původu a různého vyznání mezi lety 1933 a 1945.

Toho letního odpoledne je Francesco na pokraji sil, hlava hrozí prasknutím. Topí se v dluzích, padá únavou, a hraje tu sám, jako z jiného světa, symfonii českého skladatele Ervína Schulhoffa. Na konci této proklaté uličky, někde mezi továrnou na zmrzlinové kornouty a čistírnou

Maestro

koberců, vylétají tóny oknem ven a zanikají v horkém letním vzduchu. Ve svých sedmačtyřiceti letech nemá Francesco nic, jen svou hudbu. Ale ta je jeho pokladem.

Ervín Schulhoff Pevnost Wülzburg, Německo, 1942

V posledních hodinách pracuje Ervín Schulhoff v polostínu své cely ještě překotněji. Skladateli českého původu je jasné, že jej tuberkulóza brzy ochromí. Že ho pevnost Wülzburg, obrněná budova s půdorysem hvězdy tyčící se na kopci kdesi v Bavorsku, co nevidět připraví o zbytek sil. Snaží se odhadnout, kolik hodin života mu ještě zbývá, kolik jednání ještě bude moci připsat ke své symfonii. V záhybech not, čmáraných nemocnými gesty, zanechává osmačtyřicetiletý pianista náповědu komusi, kdo se snad jednoho dne tohoto díla ujme a vdechne mu život. Aby získal čas a oklamal cenzuru, pomáhá si vězněný skladatel zkratkami. Na partituru najdeme písmena A, B a C, odkazující na opakující se pasáže. Tu a tam se objevují hvězdičky a jiné zvláštní symboly, třeba malé zavináče (@), které připomínají tajný kód, zakázaná slova. Hudebník chce skládat, skládat až do samého konce, a předat poselství dál.

Na co a na koho myslí, zatímco jeho pero klouže po notovém papíře? Jistě netuší, že existuje Barletta, nedovede si ani představit, že za šedesát let bude jeho symfonie znít pod rukama italského klavíristy s vyhrnutými rukávy.

Ervín Schulhoff umírá 18. srpna 1942.

Ervín Schulhoff umírá na stránce 23, ve čtvrtém aktu své poslední symfonie „8“, své hudební závěti.

Historie tohoto zapomenutého hudebníka nás vrací až na začátek 20. století. Do doby, kdy slavní mistři přebývali ve Vídni, v Kolíně, v Lipsku. Mladého Ervína, rozeného Pražana, si coby mladého hudebního génia podávají

Thomas Saintourens

ty největší kapacity – doporučující dopis od Antonína Dvořáka, soukromé lekce u Clauda Debussyho... V šestnácti letech, tedy v roce 1910, už má o věhlas postaráno. Jeho vzestup však přerušuje vojenská služba. Ve dvaceti letech nastává nejkrušnější období (1914–18) ve službách rakousko-uherské armády. Mezi zákopy a vojenskými nemocnicemi se elegantní pianista zcela proměňuje. Po bitvě u Asiaga (Itálie, 1916) komponuje pod zasněženými vrcholky Dolomit skladbu pro piano, nazvanou *Fünf Grotesken*. Z Velké války se vrací vysílený a opilý smrtí a šílenstvím.

Jako přesvědčený komunista a avantgardní rebel objevuje atonalitu a vrhá se do hudebních experimentů, odhalujících jeho bouřlivou povahu skrývajících šílenství. Odhaluje svou temnou stránku – smysly na vrcholu pozornosti, rytmika tlukoucího srdce, nespoutaná divokost. Celé noci tráví po barech ve zběsilých tanečních orgiích s děvčaty. V Berlíně přebývá u dadaistů. V Praze bere jeho talent na milost národní rozhlas – odměnou je jim *Sonata erotica* pro sólistku: zpěvačka v ní předstírá orgasmus za doprovodu piana.

Pro klišé tehdejší doby je Schulhoff neuchopitelný. Jeho muka jsou dobře viditelná na dřevorytu Conrada Felixmüllera z roku 1924: nesouměrná obočí, horečnatý pohled, úzké a zlověstné rty, antracitově černé vlasy uhlazené pomádou, vázanka a černý oblek. Upír se sukovitými rukama, sedící za obřím pianem, za skutečnými varhanami, schovanými pod notovou partiturou.

Jeho tvorba je totální, zcela bez kompromisů. Hudbou bojuje proti zkostnatělosti ducha – posílá kobercové nálety hudebních bomb, které jako planoucí jazz vybuchují v rozpustilých symfoniích. Jeho dílo *Ogelala*, „mysteriózní balet“, je směsí zaranžovanou na podkladu zběsilého foxtrotu a inspirovanou mexickou legendou. Dokonce se odvažuje pomýšlet i na velkolepé zhudebnění Manifestu

komunistické strany doprovázené světelnými a zvukovými efekty.

Talentovaný umělec stejnou měrou omračuje i pobuřuje. Jeho hudba zní na BBC, účastní se festivalů a celá Evropa se diví jeho výstřednostem. Všude ho vítá potlesk, všude, až na Německo Třetí říše, kam má zakázaný vstup a kde jeho operu *Flammen*, inspirovanou legendou o Donu Juanovi, stahují z plakátů. Po výstavě v Düsseldorfu na jaře 1938 ho nacistický režim označuje za „degenerovaného umělce“ a řadí ho mezi nečisté a nebezpečné tvůrce (mezi nimiž najdeme jak Židy, tak levičáky nebo Romy...). O dva roky později se jeho jméno objevuje na čestném místě v *Encyklopedii Židů v hudbě*. „Degenerovaný“ je pražský génius v očích německých cenzorů hned třikrát – je Žid, komunista a ještě příležitostný homosexuál. On je však obelstí používáním různých pseudonymů. Hanuš Petr, Georg Hanell, Eman Balzar, Franta Michálek, Jan Kaláb – ti všichni jsou maskovaným Schulhoffem.

Úsvit druhé světové války je pro Ervína velmi bouřlivým osobním obdobím. Jeho žena je nemocná, on se zamiluje do studenta, umírá mu matka, rozvádí se, znovu se žení, má zakázáno hrát, je pronásledován. Přátelé se ho snaží přesvědčit, aby odjel do Velké Británie nebo do Spojených států, on se však rozhoduje pro sovětské občanství jak pro sebe, tak pro svou novou ženu a svého syna Petra. Třináctého června 1941 získává přistěhovalecké vízum do SSSR. Jenže Hitler vyhláší Stalinovi válku a nařizuje invazi na východ. O deset dní později je Ervín Schulhoff zadržen a deportován do Wülzburgu, pod falešným jménem Gustavovič. Ani jako Žid, ani jako komunista, ani jako homosexuál, nýbrž jako sovětský státní příslušník. Jeho propůjčená identita ho alespoň uchránila před prací v táboře, která by ho jako Žida neminula.

Již po prvních měsících věznění se zima a hlad podepisují na jeho zdraví – přichází tuberkulóza. Při životě

ho udržuje jen skládání. Tvoří klavírní kompozice, aniž by ho kdy napadlo, že by některá z nich opustila zdi pevnosti.

Čtrnáctého března 1942 jsou při pokusu o útěk z Wülzburgu na lesní cestě dopadeni dva mladí Rusové. Jejich těla jsou následně vystavena na centrálním dvoře, všem pro výstrahu. Následkem události se všichni vězňi ponoří do ticha. Schulhoff usedá k prázdnému listu, na který vrhá první tóny své osmé symfonie, věnované dvěma hrdinům. Na konci dubna dokončuje druhou větu. Začátkem léta ho zachvacuje horečka, a on uzavírá třetí větu, *allegro con molto fuoco*, a poté se pouští do čtvrté, která se nejprve odvíjí v melodiích polky, než se přemění v triumfální fanfáry. Ve dvacátém osmém taktu, dne 18. srpna 1942, slavnostní pochod končí. Schulhoffův život zhasíná, přemožen chorobou. Na stole zůstává dvacet tři listů symfonie. Tyto dokumenty, zachráněné před zkázou a zapomenutím, znovu ožívají o šest desetiletí později, v Itálii, v průmyslové zóně města Barletta.

Francesco Lotoro myslel na Ervína Schulhoffa již od své první návštěvy v Praze v roce 1990. V té době však neměl o symfonii „8“ dostatek informací. Ve spěchu si dokonce spletl budovy a pátral po partituru v Národním muzeu, zatímco v klidu odpočívala v depozitáři Muzea české hudby, které je jeho součástí.

O dvanáct let později, v srpnu roku 2002, se Francesco rozhodl do Prahy vrátit a pokusit se konečně získat kopii nedokončeného díla. Jen několik dní před jeho odjezdem se řeka Vltava vylila z břehů a svými bahnitými vodami zaplavila ulice české metropole. Televize ukazovala záběry lodí, plavících se po hlavním náměstí, a obyvatel v plavkách. Sloní hvězda pražské zoo zahynula ve vlnách. Metro i tramvaje přestaly jezdit. Byla v ohrožení i „Osmička“, uložená v suterénu muzea? Francesco si už představoval, jak partitura proplová pod Karlovým mostem...

Vystresovaný na nejvyšší možnou míru odložil zavazadla v hotelu Palma a spěchal pátrat po Schulhoffovi v archivech. Vrátný, který měl zrovna službu na vrátnici muzea, se na něj obořil, v hlase silné rozhořčení: „Copak nevíte, co se tady teď děje?“ Francesco Lotoro se rozhodl rozbít tábor. Posadil se do křesla před místností, kde právě rokovalo vedení muzea, a čekal celý den, dokud si ho těsně před tím, než došlo k vypnutí proudu, nevšimla pracovnice muzea. Podle toho, co věděla, byla partitura přemístěna do bezpečí horních pater. Stačil šek s částkou v dolarech, a návštěvník z Itálie měl příslibeno, že následující den obdrží kopii mikrofilmů. Před ním se o ně ještě nikdo nezajímal.

Když byly filmy vyvolány, ukázalo se, že partitury jsou neskutečných rozměrů. Na začátku bylo na každé stránce dvacet osnov, později čtrnáct a v posledních větách dvanáct. Záplava not, které bylo potřeba rozluštit a ručně přepsat. Schulhoff byl naprosto přesný, puntičkářský. Pouhé tři dny života navíc by mu stačily k dokončení díla. Francescovi to trvalo tři roky.

Po návratu do Barletty začal nejprve prázdnými místy v textu, která představovala největší záhadu. Jejich účelem bylo vyhnout se cenzuře. Klíč k jejich pochopení přinesl až Petr Schulhoff, mistrův syn – ve skladatelově šifrovaném jazyce nesou chybějící postavy jména Marx, Lenin a Stalin. Co se týká tajemného znaku „@“, ten představoval *Arbeiter*, tedy dělníky. Kousek po kousku vyplňoval Francesco bílá místa. Protože v té době ještě neměl počítač, pomáhal mu jeho přítel, šéfdirigent Paolo Candido, který všechno přepisoval do úhledné a čisté podoby a každé dva dny posílal novou stránku ke studiu.

Symfonie „8“ je monumentem, není skladbou jen pro klavír. Schulhoff ji komponoval pro celý orchestr, bohaté obsazení nástrojů navozoval poznámkami v rukopise. Někde se objevovaly „bubny“, jinde „trombóny“...

Bojoval s časem, a tak práci vždy označoval datem, kdy začal pracovat na jednotlivých větách. Poslední značkou bylo datum 12/05/1942, které ohlašovalo čtvrtou část...

Na začátku evokují pohyby levé ruky klidnou a jako hedvábí hladkou atmosféru, podmalovávanou rytmem tympanů a kontrabasu, ke kterému se později přidává bušení tub. Pravá ruka na své části klaviatury řídí housle a rozpoutává bouři tónů. Na konci stránky 22 slibuje Schulhoff epický útok, nový začátek. *Subito in tempo di marcia trionfale* píše v ambiciózní poznámce. Jenže těsně před ohlášným triumfem mizí v propasti smrti, a na dvacáté třetí stránce zanechává jediný durový akord.

Z Wülzburgu do Barletty, z roku 1942 až na začátek třetího tisíciletí, probíhá mezi oběma hudebníky jakási myšlenková komunikace. Ruce italského hudebníka kopírují pohyby českého vězně. Chybí jen konec, poslední věta, která měla znovu uchopit podstatu díla a zjemnit ji.

Aby poslední díl skládačky našel, zavírá se Francesco do bytu, který v té době sdílí se svou manželkou Grazií. Bydlí v přízemí domu číslo 7 v historické uličce via San Ruggero, něžně se vinoucí směrem k plážím Barletty. Pro Francesca neexistuje nic jiného než jeho poslání, všechno ostatní je teď vedlejší – společenský život, odpočinek, hodiny klavíru, dokonce i Grazia. Schulhoff je totiž obrovský orchestr, který je třeba zahrát pouhými deseti prsty. Symfonie „8“ je skoro hodinu a deset minut trvající opus, běh na dlouhou trať s tempem sprintu. Na partiturách označil vězněný skladatel malými písmeny, jak dlouho má každá věta trvat. „V průměru 13“, píše se u první, „9“ u druhé a „21“ u třetí. Lotoro s těmito přechody počítá, když cizeluje synchronizaci. Jenže hlava vypovídá službu. Centrem města se ozývají výbuchy hněvu. Okřikuje chlapce, kteří kopou míč o bránu do dvora. Nesnese zvuk balónu, má z něj fobie. Chce se přestěhovat, ale na to není čas. Je „Osmičkou“ posedlý, odevzdává jí tělo i duši, bez

jediného dne oddechu. Paže vykonávají mechanické pohyby, mozek se přehřívá. Nechodí na slunce, ani se s Grazií neprochází po pláži, přestávky dělá, jen aby rychle snědl porci špaget.

Každou noc po osm měsíců hraje na vypnutý elektrický klavír, zatímco jeho družka odpočívá za policí s knihami v jediné místnosti jejich bytu. Zvuk není potřeba – Francescovi bohatě stačí klapání kláves a procvičování prstů. Až do brzkých ranních hodin hraje na piano, dokud mu Grazia naposledy neřekne, aby si šel lehnout.

Aby symfonii „8“ zvládal co nejlépe, přehrává ji Francesco ve správném sledu a pak pozpátku. Jedna hodina tam, další hodina zpátky, šest cest každý den, než svému roztřesenému tělu dovolí konečně spočinout na lůžku. Ani piano nevdrží nápor Schulhoffovy hudby – rozpadá se, klávesy jsou zprohýbané. Ani ne po roce zničilo noční klapání mechanismus klavíru. Když se na nástroj přišel podívat známý opravář, zmohl se jen na výkřik: „Frangé, tys ho snědl! Je mi jedno, cos to tady prováděl, a ani to nechci vědět. Ovšem něco takového jsem ještě neviděl!“ Pod brutální silou hudebníka se všechny klouby a spoje doslova roztekly.

V okamžiku, kdy hudební nástroj vypustil duši, je Francesco Lotoro napnutý jako struna od houslí, nicméně již dosáhl virtuozity. Cítí, že je připravený pořídit nahrávku symfonie „8“.

Když vstupuje do sálu konzervatoře ve městě Foggia, je Schulhoff v něm, jejich těla splynula. Třiašedesátiminutová skladba je zaznamenána na disk a do Barletty se již Francesco vrací sám.

Na nádraží přichází hodinu před odjezdem zpátečního vlaku. Čeká na nástupišti, vyčerpaný, ponořený do naprostého klidu, jako horolezec na vrcholu.

Následujícího dne není schopen vstát. Jako by potřeboval spát rok v kuse. Paže má ztuhlé, hlavu dokonale

vymetenou. Každý pokus vzdálit se z lůžka končí zhroucením. Medvěd je na konci sil a musí se pohroužit do zimního spánku. Rok se piana ani nedotkne. Ale i tak může pokračovat ve svém hledání...

Barletta, 10. července 2011

Barletta bylo kdysi místo velkého obuvnického průmyslu a vyráběly se tu hlavně boty s gumovou podrážkou.

To bylo předtím, než přišli Číňané.

Někteří výrobci se snažili držet krok i za cenu snížení zisků, ale dnes se v Barlettě vyrábí jen jediný typ, a to bezpečnostní obuv. Zdá se, že značkové boty pro stavební dělníky se v dílnách v Guandongu kopírují hůř než pánské střevíce. Ještě stále se tu vyrábí oblečení značky Monella Vagabonda, místní chloubou se žábou ve znaku. Vlastní značku si sice drží i další společnosti, ale již dávno tu nic nevyrábějí. Spojily se s asijskými či albánskými výrobci a slouží jen jako výkladní skříň pro prodej zboží, které ještě před několika lety v Itálii samy vyráběly.

Barletta má devadesát tisíc obyvatel, jednadvacet kostelů a na město dohlížíjí dva svatí patroni: Santo Ruggero Vescovo a Santissima Madonna dello Sterpeto. Je začátek července a město je ponořené do prázdninových činností, tedy někde mezi siestou a pláží. Místní klevetnice bojují s karbaníky o místa ve stínu. Jdete-li po některé z hlavních ulic, jejichž bílé dlaždice pohlcují sluneční paprsky a tak zvyšují denní žár, zní vaše kroky zvláštní ozvěnou, jako by snad ohlašovaly průvod kajícníků – a připomínaly dvě tisíciletí křesťanské historie. Vždyť město bylo v době křížových výprav sídlem biskupa z Nazaretu. A jako zvláštní připomínka té doby, i současný biskup nese čestný titul biskup měst Barletta, Morletta, Trani a ... Nazaretu.

V roce 1978 se po obou stranách via dell'Industria rozléhaly prázdné průmyslové pozemky, na kterých měsíc za

měsícem vyrůstaly nové a nové továrny. Francescův strýc tam vlastnil společnost Fregilegno, a na ulici Madonna vecchia dello Sterpeto vyráběl dřevěné sochy.

To bylo Francescovi patnáct a právě se mu podařilo přestěhovat klavír z obývacího pokoje do strýčkovy továrny. Tam aspoň nebude nikoho rušit a může hrát i v průběhu zápasů Interu Miláno, kdy otec a bratr vyžadují naprosté ticho. Frangé je spíš intelektuál a raději pobývá ve společnosti knih než středních útočníků. Po nocích doluje vědomosti z encyklopedií a jako horník si svítí baterkou na čele. Ve dne dělá domácí úkoly pro nejmladšího bratra a dvě sestry.

Strýcovu továrnu má Francesco asi pět kilometrů od domu. V hlavní budově se nachází rozlehlé podkroví, a tam řezbáři přestěhovali piano. Francesco sem jezdí na kole každý den ve stejnou dobu, mezi půl třetí a desátou večer. Starostlivá matka, Concetta, nikdy nezapomene přibalit synovi do brašny panino a lahev s vodou.

Mladý hudebník přehrává svá sóla v polostínu. O patro níž dělníci brousí, vyřezávají, tvarují vlysy, držadla, madony a občas i Jezulátka. Francescovy oči trpí v záplavě pilin ve vzduchu, ale on pokračuje a dokonce si na své vyvýšené orchestríště nechává přinést druhé piano, tentokrát koncertní křídlo. Kromě toho si sem stěhuje i kamna, aby si v zimě mohl zahřívat prsty. O nedělích, když strážný od 17 do 22 hodin zamyká továrnu, zůstává hudebník zavřený ve svém doupěti. Večer čeká, až bude odjíždět strýc, který cyklistu doprovází – auto jede za kolem, světlomety naplno svítí na cestu a klakson odhání toulavé psy.

Francescův otec Giuseppe je krejčí. V jednu dobu se spojil s bratrancem a otevřel si v centru města butik. Je také amatérským operním pěvcem – když Inter vyhraje, zpívá v kuchyni *Traviattu*. Concetta je *pantaloniera* – přišívá knoflíky a upravuje rub kalhot, aby lem dobře doléhal na střevíce.

Jejich syn se vrhá do učení se stejnou posedlostí, jakou věnuje pianu. Tedy s výjimkou těch dní, kdy pouze předstírá, že chodí do školy. Ve čtvrtek ráno vyráží pěšky a pak zahne směrem k továrně. Vrací se na oběd, jako by se nic nedělo. A pak už zbývá jen napodobit matčin podpis – tři propojené smyčky v jednom tahu perem – a omluvit nepřítomnost pár slovy: „vážné rodinné důvody“. Strategie funguje celý jeden měsíc. Koneckonců i tak maturuje Francesco se ziskem 58 bodů ze 60.

Ani na chvíli neuvažuje, že by následoval rodiče a živil se jako krejčí, a stejně tak nepřipadají v úvahu medicína ani práva. Chce se stát koncertním mistrem, jiná možnost neexistuje. S maturitou v kapse se zapisuje na konzervatoř ve městě Monopoli na jih od Barletty. Dokonce i jeho vojenskou službu doprovází hudba – slouží v jednotce bersaglieri¹ na Sardinii, kde přehrává fanfáru regimentu a zavírá se do kapličky, která je shodou okolností vybavena pianem. A tak je připravený transformovat vojenské popěvky do zvukných písní, a v hnědé uniformě se špičatým kloboukem předvést svůj um početným návštěvníkům koncertu. V obdivu k mladému talentu ho nadřizený posílá na jih ostrova ke krejčímu, aby si tam nechal ušít frak a bílou košili na míru.

Po návratu do Barletty se vojín Lotoro vrací ke svým klavířům, kterých se v továrně v jeho nepřítomnosti nikdo ani nedotkl. V patře pod ním dělníci neustávají pracovat ve směnách – třikrát osm hodin. Venku se potulují psi.

Na konzervatoři v Monopoli, městě obehnaném hradbou pobřeží, se Francesco od jednoho Maďara dozvídá o akademii Franze Liszta, prestižní budapeštské škole. Tam by měl možnost alespoň zavadit o mistrovské kvalitě. Rozhodně chce zkusit štěstí. Přes prázdniny trénuje Bacha a Bartóka a na akademii je přijat.

1 Bersaglieri – lehká pěchotní jednotka italské armády. Jejich helmy a klobouky zdobí tetřeví peří. *Pozn. překl.*

Budapeštské památky pro něj zůstávají tajemstvím. Maďarští profesori jsou mnohem náročnější než jejich italské protějšky. Aby své umění vypiloval, musí Francesco cvičit téměř bez přestání, od půl sedmé ráno do desíti večer. V kostech cítí, že ho studium dovede na dosud neprobádaná hudební i intelektuální území. Postupně se seznamuje s Nietzschem a Pasternakem. A v posledním roce objevuje skladby vězňů z českého tábora v Terezíně: Viktora Ullmanna a Gideona Kleina. Jejich hudba na hranici života a smrti ho chytila pod krkem.

V prosinci 1989 se Francesco vrátil oslavit Vánoce do Barletty. Pár dní strávených s rodinou následoval návrat do Maďarska, kde dokončoval druhý rok na akademii. Aby nevyšel ze cviku, opakoval v garáži svých rodičů, kam se piana přesunula z továrny. Nebylo to nejideálnější prostředí – seděl mezi kanystry, obklopený zápachem nafty a olivového oleje. A navíc musel hudebník sedět co nejbliž klávesám – za zády měl totiž nárazník otcova Opelu Vectra.

Jednoho lednového rána ho začalo svědit levé oko. Jako kdyby měl pod víčkem nateklou bulku. Přestával vidět, jen stěží rozeznával jednotlivé klávesy. Vyběhl zpátky do domu, a tam ho před zrcadlem v koupelně čekal nemilý pohled – levá strana obličeje opuchlá, jako kdyby se právě vrátil z ringu. Francesco věděl, že jeho zrak je křehký. Matka mu to neustále opakovala a dokonce mu pořídila i speciální čočky, které však v Maďarsku nikdy nepoužil. Středoevropská země pro něj byla jeden dlouhý den, který ho stál nejen zdraví, ale i mnohé sny.

Mladý Ital se už do Budapešti nevrátil. Otec ho odvezl do nemocnice v Bari, kde mu chirurg přišíl víčka, tak jako jeho matka Concetta zašívala rub kalhot. Poprvé v životě nemohl pianista hrát. S pirátskou páskou přes oko čekal na dárce rohovky. Nečekaně a nedobrovolně se jím stala jeho vlastní teta, která v únoru toho roku zemřela. Transplantace. Panenka se zhojila, krátkozrakost upravila,

„Frangé – robot“ se mohl znovu naplno pustit do hraní. Avšak už ne v Maďarsku, ale v Itálii.

V roce 1990, po roce, kdy vyhrával jednu regionální soutěž za druhou a pořádal recitály, se pianista začel do encyklopedie DEUMM². Stránku za stránkou pečlivě studoval 12 tehdy existujících svazků a u každého hudebníka sledoval místo narození a úmrtí. Postupně se oči začaly zaměřovat na jméno, které se opakovalo snad stokrát – Osvětim. A další, které bylo zmíněno mnohokrát – Terezín, nacistické ghetto nedaleko od Prahy, kde byli zavřeni někteří z největších hudebníků své doby.

Listopad 1990 a Francesco Lotoro nasedá do letadla směr české hlavní město. Vydává se tak trochu naslepo, pohání ho zběsilá zvědavost, je si naprosto jistý, že tato cesta mu změní život. Těsně před odletem mu matka přibalila do koženého kufříku pár pořádných teplých bot. Měla asi pocit, že Praha, město tak vzdálené od Barletty, musí být plná tučňáků a iglů. Syn sice reptal, avšak ona nebyla tak úplně na omylu – město bylo pod sněhem a po zamrzlé Vltavě se procházely labutě. Francescovy mokasíny se při první procházce z hotelu Palma rozpadly. Na druhou stranu politicky procházela země obdobím jarní oblevy – komunistický režim padl a na bankovky se lepily kolky, aby se zabránilo devalvaci národní měny.

Vedoucí hudebního oddělení Městské knihovny Blanka Červinková připravila vše potřebné pro příjezd tajemného Itala. Koneckonců cizinec, kterého zajímají Gideon Klein a Viktor Ulmann, se neobjeví každý den.

V Praze zavádí Francesco každodenní rituál – vstává za rozbřesku, v sedm ráno opouští pokoj v hotelu Palma, a s pomocí lámané angličtiny prochází univerzitní knihovny, zpovídá archiváře, vyzvídá u antikvářů. A jelikož v té

2 Dizionario Enciclopedista Universale della Musica et dei Musicisti – Všeobecná encyklopedie hudby a hudebníků, 22svazková encyklopedie vydávaná v Itálii mezi lety 1983–2005.

době není nic v digitální podobě, musí každou partituru kopírovat.

V poledne se vrací do hotelu, aby se posilnil vydatným a poměrně levným obědem. Následně se vrací k práci a pokračuje až do zavírací doby jednotlivých institucí. Všechno katalogizuje, neustále kopíruje, a aby ušetřil čas, má vypočítaný každý pohyb – když pokládá list na sklo stroje, už má nachystaný další. Dvakrát se mu stalo, že vynechal stránku, která byla přilepená na jinou. Ale nemá čas vracet se zpátky. Je naprosto pohlcen zběsilostí svého pátrání.

Šestý den, a jeho pokoj je vydlážděný partiturami. Sedmého dne se koberec ztrácí pod dílem Gideona Kleina, hudba Viktora Ullmana zabírá koupelnu. Obě ztracené osobnosti zcela naplňují duši samotáře Francesca, který hltá hudbu stejně tak, jako kdysi hltal historické knihy. V noci nemůže spát, hlavou se mu honí notové osnovy na pergamenovém papíře a hrají jeden nekonečný nápěv.

Jednoho rána obětuje půl hodiny práce a kupuje další zavazadlo – levný model, pružný, ale dostatečně pevný. Za pouhé dva týdny objevil na stovku partitur a získal dokumenty z první světové války i díla mistrů 19. století. Dnes už ví proč – aby mohl plně pochopit prokleté hudebníky z Terezína, musí se dostat do hloubky jejich duší, studovat jejich učitele – Viléma Kurze, Aloise Hábu, Arnolda Schönberga...

Jedním osudem je zcela posedlý – fascinuje ho Gideon Klein, zastřelený v pětadvaceti letech v Osvětimi. Ještě předtím, v Terezíně, skládal Klein sonátu pro piano, skladbu pro smyčcové trio a ukolébavku.... Francesco věděl, že tento talentovaný hudebník byl i za brannými koncentračního tábora velmi plodný. Do rukou se mu dostává i jeho fotografie – klasický sépiový portrét krásného mladíka s rovným nosem a sametovým pohledem. Poslední večer svého pobytu balancuje mladý Ital na koberci partitur a zjišťuje, že pokud nepoleví a bude

s objevováním pokračovat stejným tempem, mohlo by se mu podařit objevit všechno a všechno zahrát, Gideona i ostatní. Ještě nikdy se necítil tak silný. Ano, musí a bude pokračovat.

Sotva se vrátil k rodičům do Barletty, už se Francesco znovu chystá odjet. Aby něco málo vydělal, znásobuje počet koncertů a hraje dokonce po večerech v restauracích. Pár týdnů po svém pražském „prozření“ se opět vrací na břehy Vltavy. Tam ho Blanka Červinková, knihovnice, a Petr Pokorný, bývalý disident a skladatel, provázejí do tajných archivů, a do dobře vybavených obchodů s nahrávkami. V červenci 1991 ho Blanka doprovází do hudebního knihkupectví Divertimento, na výjimečné místo, které na zažloutlých stránkách partitury skrývá celou hudební historii střední Evropy.

Toho dne se Francesco Lotoro poprvé setkává s fantomem Gideona Kleina. Zatímco se probírá stohem dokumentů v zadní části obchodu, objevuje se tvář. Bezpochyby Kleinova ... jen v ženské podobě. Je to Kleinova sestra Eliška, bývalá vězeňkyně z Terezína. Život zasvětila památce svého bratra. Mluví na Francesca německy, a ten jí sice nerozumí ani slovo, ale je tak omráčen emocemi, že si netroufá nic říct. Už jen setkání je bolestnou připomínkou oné tragédie, ze které mrazí.

Eliška přináší celou krabici plnou skladeb, které její bratr zkomponoval v průběhu zajetí. Podává Francescovi pergamen v barvě tabáku, srolovaný hedvábně jemný papír, signovaný násadkovým perem tam, kde byly předtištěny osnovy: Gideonova sonáta, datovaná 23. října 1943 v Terezíně. Drobným písmem psané poznámky k rytmu naznačují, že umělec měl k dispozici metronom, což byl luxus. Jeho sestra, sama pianistka, zvedá ruce a naznačuje rytmiku, a zpěvem ukazuje, jak je třeba interpretovat třetí větu. Ještě než se rozloučí, věnuje partituru Francescovi, a omylem signuje „20. 7. 1944, Praha“.

Francesco Lotoro nahrává první klavírní CD, které se ve Francii prodává pod názvem *Hudebníci – mučedníci holokaustu*³. Sotva však CD vychází, je mu jasné, že se nemůže omezovat jen na klavírní skladby. Hudba koncentračních táborů sahá mnohem dál a on neodhalil ani pouhé obrysy. Jsou tu i další nástroje a další pražské židovské oběti, různé podmínky zajetí, různé doby. Napříště je tedy potřeba postupovat vědecky, jako archeolog, a přijmout výzvu – je třeba najít a zařadit veškerou hudbu, která byla vytvořena v zajetí v době mezi otevřením tábora v Dachau v roce 1933 a japonskou kapitulací v srpnu 1945. Probudit tóny, které se rodily a umíraly v zajetí. Prorazit díru ticha v hudební historii 20. století. Musí se vypořádat s krveprolitím skladatelů. Mnozí z nich věděli, že se živí ven nedostanou, ale ani to je neodradilo od snahy zachovat si alespoň tvůrčího ducha a s ním i skutečnou svobodu.

V devadesátých letech dává Francesco přednost bádání před tradiční činností pianisty. Třetinu času, často sahajícího hluboko do noci, věnuje různým nahrávkám Bachových mší společně s maestrem Aldem Ciccolinim a CD na počest čtyřiceti let festivalu Pražské jaro. Avšak v kanceláři se mu hromadí dokumenty, a tak se rozhodne věnovat se zcela a naplno zapomenuté hudbě. Z vášně se stává poslání, a on uhání směrem k uměleckému obzoru, za který se zatím ještě nikdo nepodíval. Naštěstí existují i jedineční historici, se kterými může písemně konzultovat: Němec Guido Fackler (Univerzita ve Wülzburgu) a Američan Bret Webb (muzeum holokaustu ve Washingtonu)... Také se může spolehnout na spolek amatérů a potomky samotných hudebníků, kteří mu na jeho cestě pomáhají.

Praha je i nadále jeho nejoblíbenější destinací, jenže terezínské archivy, uchovávané v místním muzeu, jsou nakonec zklamáním. Kopie partitur jsou vystavené ve

3 Shoah. Les Musiciens martyres de l'Holocaust, Arion, 1995.

vitřínách a není možné se k nim dostat. Nepomohlo ani to, když představil svůj encyklopedický projekt a zmínil se o svých českých přátelích. Naštěstí si všiml, že po otevírací době přicházejí do muzea malíři, aby si postavili stojany před plátna, vytvořená v táboře, a nechali se inspirovat. A tak se k nim přidává a vytahuje kroužkový blok. Postupně, takt po taktu, notu za notou, i přes matoucí odlesky na skle přepisuje skladby vězněných mistrů: Kleina, Krásky, Bermana a všech ostatních.

V roce 1994 se Francesco poprvé vydává do Izraele, na cestu, kterou plánoval mnoho let. Po příletu si pronajímá pokoj v malém hotelu v Tel-Avivu. Jenže – knihovny a archivy se nacházejí v Jeruzalémě. Navíc je sám a příliš dojatý z toho, že může kráčet po této zemi. Pět dní pátrání nepřináší mnoho výsledků – takovou cestu je třeba plánovat s větším předstihem a pečlivěji. Ale on se vrátí. A mezitím se vrací na cestu Evropou, kterou započal v Praze. Jakmile mu to stav bankovního účtu dovolí, opouští pohodlné bydlení v Barlettě, v ruce prázdný kufr, a vydává se po stopách ztracené hudby. Paříž, Vídeň, Berlín, Záhřeb, Kodaň, Krakov, Brno, Norimberk, Amsterdam... A nesmíme zapomínat na Prahu a Jeruzalém, které navštěvuje minimálně jednou ročně. Po cestě zjišťuje, že v Osvětimi bylo šest orchestrů, další, čítající osmdesát čtyři hudebníků, byl v Buchenwaldu, desítky talentovaných hudebníků prošly Terezínem, důstojnickými věznicemi mnoho francouzských mistrů, v Ravensbrücku byly ženské sbory, v milánských kobkách zněly milostné písně a Westerbork hostil jemné umění holandského kabaretu...

Johnny and Jones Tábor ve Westerborku, Nizozemsko, 1943

Ještě ani nevystoupili z dobytčího vagónu a už duo Johnny and Jones rozdává autogramy vězňům ve Westerborku. Příjezd holandských zpěváků do tohoto tranzitního a zadržovacího ostrůvku nacismu na severu Nizozemska už několik dní proudiv místní šeptandou. Mnoho vězňů zpočátku nevěřilo, že by zrovna tyto hvězdy měly dorazit mezi ně. Měli vlastní zkušenosti s téměř vražednou silou zvěsti – z jedné strany je slibována okamžitá intervence Spojenců, z druhé okamžitá likvidace. Za zavřenými dveřmi tábora vládne jedna železná pravidelnost – každé pondělí večer je odtud vypraven vlak do Osvětimi.

Bylo to 9. října 1943, kdy byli Nol van Wesel („Johnny“) a Max Kannewasser („Jones“) s vlasy stejně nablýskanými jako jejich špičaté střevíce přivítáni jako hvězdy. A tady je máme – umělce, jejichž sláva sahá až do Belgie. Byli zatčeni v Amsterdamu, v rámci protižidovské razie. Místní úřady slíbily Berlínu čtyřicet tisíc zatčených. Vzhledem k tomu, že tento cíl měl být splněn do konce roku 1942, byla nizozemská policie odhodlaná víc než kdy předtím a procházela všechno – azylové domy, hotely, nahrávací studia. A neunikli jí ani Johnny and Jones.

Dvojice se zná už mnoho let. Jejich cesty se poprvé střetly v Amsterdamu, v obchodním domě De Bijenkorf (přezdívaném „Út“), sídlícím na známé adrese na náměstí Dam. Našli jste tu všechno, od ložního prádla až po sledě v oleji. Na začátku třicátých let tu byli Max a Nol zaměstnaní v oddělení domácích potřeb. Prvnímu bylo tehdy dvacet, druhému devatenáct let. A oběma hýbala společná

vášeň – američtí *showmeni*. V roce 1934 se v rámci výročního večírku pro zaměstnance rozhodli vystoupit jako swingový kvartet a přibrali k sobě ještě další dva kolegy. Vystoupení The Bijko Rhythm Stompers zachvátilo všechny od první písně. Majitelé byli jako omráčení – tento večer stojí za zapamatování, neboť tihle mladíci mají talent, který se dá prodat dál.

Stali se pilířem spolku zaměstnanců a následující dva roky se hudebně pohybují v oblasti jazzových základů. Max začíná zpívat pod pseudonymem Andy Yazoo za doprovodu poloprofesionálních hudebníků Merry Makers. Nakonec však vytvářejí dvojici a začínají si říkat Johnny and Jones. V roce 1936 je vlivný židovský producent Henri Wallig bere na zkoušku do svého slavného Kabaretu neznámých. Výsledek je přesvědčivý a hvězdná kariéra může začít. Bývalí příkladní zaměstnanci se spojují s jazzovým orchestrem The Ramblers a chystají se na první oficiální nahrávky. A mezitím je opulentní ředitelé divadel najímají na zkoušku pro sérii představení v pobřežním kabaretu v Schevingenu, lázeňské destinaci pro obyvatele Haagu. I tentokrát se úspěch dostavuje okamžitě.

Podle puristů z časopisu *Jazz Magazine* jsou prsty kytaristy poněkud váhavé, nicméně každé představení končí potleskem ve stoje. A představení z 9. srpna 1936, které duo předvedlo v kasínu přímořského městečka Den Helder, je dokonce povyšuje do postavení „fenoménu“ roku.

Mezi show piluje Johnny hru na kytaru a velmi pozorně studuje techniku svých amerických vzorů – Eddieho Langa, talentu z Philadelphie, Dicka McDonougha, drancujícího nahrávací studia se sklenkou ginu a známého jako doprovod Billie Holidayové i Fatsa Wallera. Jeden muž ho však okouznil nade všechny ostatní, virtuózní cikán, schopný roztočit ve swingovém rytmu celý Hot Club de France i se třemi prsty na levé ruce – Django Reinhardt.

Na podzim 1938 mají Johnny and Jones první hit. *Mr Dingles* je veselá jazzová hříčka, doprovázená hrdelními zvuky. Jsou evropskými průkopníky na poli amerického černošského jazzu a ihned si vytvářejí vlastní styl – ky-tara, chytlavé refrény, veselé hlasy a swing, který by dokázal roztančit i mrtvého. Své publikum svádějí napomádovanými vlasy a dokonalými obleky s květinou v klopě. Kabarety v Amsterdamu se o ně perou. Veřejné rádio VARA dokola pouští jejich tituly a ohlašuje jejich účast na letních festivalech. Mají dar míchat americké odkazy, amsterdamský humor, židovské vtipy a slovní hříčky a zesměšňovat aktuální témata. Nahrávací studio Panachord (které v roce 1939 kupuje Decca) s nimi rozhodně nedělá chybu – sotva podepsali první smlouvu, a už je jasné, že půjde o jedny z nejlépe prodávaných nahrávek. Následuje sedm alb. *Swing Your Song*, *Violetta* duní tanečním sálem Pschorr v Rotterdamu, známým charlestonovým klubem, kde se v záblescích spodniček pohupují kolena revolučním směrem. Uprostřed všeho toho šílenství objevuje dvojice v březnu 1939 Belgii. Nejprve zpívají v antverpské zoo, v doprovodu mezinárodních hvězd takového formátu, jako jsou Mills Brothers – černošské vokální kvarteto z Ohia. Johnny and Jones se konkurencí z USA nenechají zahanbit a jejich „hey de hey“ a „ho de ho“ v Cab Calloway si získává respekt amerických mistrů. O týden později se duo představuje na olympijském stadionu v Antverpách, kde rozehrívají diváky před přátelským zápasem Belgie–Nizozemsko (který končí 5:4 ve prospěch domácích).

Jenže stejným tempem, jakým nacistické jednotky zachvacovaly Evropu, se přístrojovala také protizidovská opatření v Amsterdamu. Johnny a Jones se musí vzdát svého slavného amerického přízvuku. Brzy mají zakázáno vystupovat pro jiné než čisté židovské publikum, což znamená, že se v podstatě nehnou ze čtvrti Plantage. Nacističtí okupanti po nich vyžadují, aby měli na kostýmech přišitou

žlutou hvězdu. Požadavek plní, ale květina v klopě jim nechybí nikdy.

Dvacátého čtvrtého srpna 1941, v neděli, vystupují na oslavu vítězství haagského fotbalového klubu ADO v šampionátu. A to je jejich poslední veřejná nahrávka. Od tohoto okamžiku se musejí skrývat před policejními razíemi, ke kterým v Amsterdamu dochází. Samozřejmě si vždycky nějak poradí a budou zase vystupovat, ale jsou si velmi dobře vědomí, že nic už nebude jako dřív.

Oba se v roce 1942 žení s nežidovkami, a snaží se vyhnout zatčení. Nakonec jsou zadrženi na podzim 1943, kdy jsou objeveni ve svém úkrytu v kleci výtahu. A 9. října je i s manželkami odváží vlak do Westerborku...

Toho dne se tábor jen hemží siluetami těch, kteří tu jen přestupují a čeká je krátká zastávka před odjezdem na místo konečného pobytu – do Osvětimi, Sobiboru nebo Bergen-Belsenu. Pro snadnější manipulaci byla železnice prodloužena až do samého středu areálu tábora. Nová nástupiště byla vyšperkována přezdívkou „třída Zoufalců“. Mezi lety 1942 a 1945 se po ní prošlo více než sto tisíc lidí.

Jsou tu i další vězni se zvláštním postavením, říká se jim „permanentní“. Němci, nizozemští Židé, celkem asi dva tisíce lidí ubytovaných v barácích. Johnny and Jones se připojují právě k nim a doufají, že je jejich pověst zachrání před odjezdem směrem na východ.

V té době je ve Westerborku výkvět soudobé německé a holandské kabaretní scény, našli byste tu jak již známé hvězdy tak hvězdy vycházející, a někteří umělci dokonce mohou v táboře vystupovat. Vedoucí tábora, SS Albert Konrad Gemmeker, tajemný a všudypřítomný muž, kterého stále doprovází malý psík, se nechal přesvědčit bývalým komikem Maxem Ehrlichem a nechal otevřít divadelní kavárnu. Každé úterý zde před nabitým sálem ožívá kabaretní duch. Vystupuje tu až padesát jedna umělců včetně špičky židovského umění té doby, kterým sekundují ti

nejlepší osvětlovači, maskéři a profesionální technici. Vězni sem přicházejí obdivovat Williho Rosena, pianistu s malými kulatými brýlemi na nose, Camillu Spirovou, kyprou filmovou hvězdu, která vystupuje s písněmi z vlastních filmů, Esther Philipsovou, svůdnou tanečnici ve šťavnatě krátké sukni, nebo taky sexy sbor Westerbork Girls. Všichni vystupují na prknech vyrvaných ze synagogy v sousedním městě Assenu. Talenty umělců jsou do okolí vytrubovány roznašeči plakátů: „Humor a melodie“, „Třikrát hurá řediteli!“, „Dokonale překvapivé“... Pár hodin zpěvu, tance a smíchu dovoluje zapomenout na krutý pobyt v táboře, na prokleté pondělní večery, kdy dozorcí baráků povolávají k odjezdu ty, pro které je určená „třída Zoufalců“.

Johnny a Jones jsou přiřazeni k práci na rozebírání vraků letadel, sestřelených v bitvě. V dílně se třídí kousky kokpitů, rozmontovávají turbíny, sbírají díly, které je ještě možné použít. Přestože ostatní pracují holýma rukama, kytarista Johnny se snaží co nejvíce chránit prsty, a tak u stolu rozebírá motory v obrovských chlupatých rukavicích. Duo je myšlenkami jinde, už si chystají návrat na scénu a připravují nové scénky. Jenže SSman Gemmeker o židovskou dvojici dvakrát nestojí. Chce mít kontrolu nad texty písní kabaretu, proto se ve Westerborku smí zpívat jen v němčině. A tak jsou pro něj tihle mladíci příliš „američtí“ a jejich žvatlání nemá žádný styl. Protože jim nechce povolit vystupování v rámci úterní revue, začínají hudebníci chodit na intenzivní kurzy němčiny, které jsou v táboře pořádány. Konečně je jim umožněno se jedno úterý účastnit v poněmčené verzi (Johnny und Jones) „Barevného večírku“, avšak nakonec zůstává jen u tohoto jediného vystoupení.

Navzdory zákazům podstupují riziko a skládají několik písní v holandštině, jako závan naděje, zpívaný raději v táboře než před Gemmekerem a jeho klikou. V dokonalých

Thomas Saintourens

kostýmech zhudebňují život v táboře (Zbouráme zeď)
a skládají hymnu, postavenou na rytmu „dudidudu“, popě-
vek zabarvený jejich větrem z let na svobodě, nazvaný
Serenáda z Westerborku:

*Zdá se, že na tom nejsem nejlíp
Zdá se, že jsem ztracený ve vlastních myšlenkách
Náhle jsem někdo jiný
Srdce mi tluče jako ztroskotané letadlo.*

*Zpívám serenádu z Westerborku
Podél stezky tu na zem svítí malý stříbrný měsíc
A já zpívám serenádu z Westerborku
S krásnou dívkou se tu bok po boku procházíme
A mé srdce hoří jako oheň v krbu
Doma u mámy jsem nic takového necítil*

*Zpívám serenádu z Westerborku
Mezi baráky, napsal jsem ji na vřesovišti
Tuhle romanci z Westerborku...*

Jednoho srpnového rána roku 1944 opouštějí Johnny a Jones tábor na základě dočasné propustky⁴. Občas se takto dostávají za hranice Westerborku společně se spolupracovníky z dílny, aby zpátky dovlekli vrak letadla, které spadlo někde poblíž. Tentokrát je však čeká automobil, který je má dovézt až do Amsterdamu. Město je v té době takzvané *jew free city*, ve kterém je přítomnost Židů – neřkuli hudebníků z Westerborku – teoreticky zakázána. I přesto překračují dva mladíci veškeré zátarasy, aby se potají dostali až do obchodnického předměstí podél Vondelparku. Řidič je vysazuje před šedivou budovou,

⁴ Okolnosti jejich odchodu jsou nejasné. Zdá se, že Max Ehrlich využil svého vlivu u vedoucích tábora, aby získal propustku na jednodenní návštěvu nahrávacího studia.

kterou oba dobře znají: číslo 154 na PC Hoofstraat. Jdou po schodišti nahoru, pozdraví se s producentem a vstupují do studia společnosti Nekos. Nemají čas rozcvičit ani hlas, ani prsty, musí se podělit o své šťastné písně. Johnny se chopí kytary, Jones spouští na plné hlasivky: „*Zdá se, že na tom nejsem nejlíp... Zdá se, že jsem ztracený ve vlastních myšlenkách...*“ A je hotovo, *Sernáda z Westerbroku* je zaznamenána do ještě teplých drážek vinylové desky. Celkem nahrávají dva přátelé šest písní, které se zrodily v táboře. Ještě toho večera se vracejí do Westerbroku. Ani na okamžik je nenapadlo utéct – Gemmekerovi muži měli v rukou jejich manželky.

Krátký okamžik svobody nečeká pokračování. O několik dní později, 4. září 1944, jsou všichni členové kabaretu ve Westerborku a další dva tisíce vězňů seřazeni na „třídě Zoufalců“ a nakládáni do vlaků směrem na východ. Podle dohadů je čeká Terezín – české ghetto, které je prý plné muzikantů. Tam však stráví jen několik hodin na nástupišti. Pak se konvoj vydává směrem do Polska. Osvětim. I tam je zastávka jen krátká. Další odjezd. Vlak uhání po další černé dopravní tepně Evropy Třetí říše – Sachsenhausen, Ohrdruf, Buchenwald. A nakonec vyhlazovací tábor Bergen-Belsen, kam se dostávají na začátku března. Jones tam umírá 20. března 1945, Johnny 15. dubna, v den, kdy je tábor osvobozen britskými vojsky.

Dlouho se mělo za to, že se amsterdamské nahrávky ztratily. Až do chvíle, kdy se bývalý zvukař studia Nekos Hans Luder svěřil, že si potají uschoval nahrávky na starých cívkách (v Itálii jim říkají „pizzas“), které později odkázal muzeu ve Westerborku. Zvuk je sice tlumený a nahrávka je přerývaná a přeskakuje, avšak i tak světu jasně ukazuje talent dvou showmenů z Amsterdamu.

Francesco Lotoro, zběsilý badatel z Barletty, rozhodně nehledal zábavnou muziku, když se pustil do historie

Westerborku. „Vážný“ pianista hledal v archivech tábora partitury skladatelů klasické hudby Nico Richtera a Gézy Frida. K jeho velkému překvapení mu instituce zabývající se hudbou holandských koncentračních táborů zaslaly dvě CD – na jednom Willy Rosen, na druhém Johnny and Jones. Kabaret... Namísto symfonií objevuje Francesco šílené umělce z prokletého tábora. *Serenádu z Westerborku* se mu bez větší námahy daří přepsat z audiozáznamu, ale dalších pět písní mu uniká (dvě jsou v němčině, tři v holandštině) – nic snadného pro Itala z Apulie, který se s němčinou nikdy nesetkal.

Mezi okamžikem, kdy se k němu dvě CD dostávají, a nahrávkou pořízenou Francescovým orchestrem uplynou tři roky. Nejprve dostává tlustý balík od Alana Ehrliche, vnuka Maxe, dramaturga westerbrockých úterních večírků. V rukou má změt partitur, útržků písní. Vzácné dokumenty přidává k textům písní, získaným z památníku Yad Vashem v Izraeli. Francesco tak má veškeré podklady, které potřebuje k rekonstrukci úspěchu tábora. S pomocí přítele z Německa, profesora na institutu germánských studií v Římě, přepisuje z odposlechu všech šest skladeb z alba nahraného v Nekosu.

Na míle vzdálený od Bacha cizeluje Francesco Lotoro partitury Johnnyho a Jonese na svém klavíru. Když hraje *Wij slopen met muziek* („Rozbouráme muziku“), vzpomíná si na svá mladá léta, kdy hrál na piano v elegantní restauraci ve městě, aby si přivydělal na konzervatoř. V té době se ani netroufal majitele zeptat, jestli v rámci platu dostane i najíst, a tak se po půlnoci vracel domů, kde ho čekalo jídlo od matky Concetty, která u okna vyhlížela synův návrat.

Aby mohl holandské duo v italské Apulii znovu oživit, přizval si Francesco dva přátele, na které se v tomto ohledu mohl naprosto spolehnout. Paolo Candido je komediant s veselým hlasem a Angelo De Leonardis má jemný a vřelý baryton. A oba jsou ochotní zpívat třeba v jazyce